

معصومه محمدی سیف

جامعه‌شناسی
هنرهای دستی
زنان ایران زمین

سرشناسه	: محمدی سیف، معصومه، ۱۳۶۲ -
عنوان و نام پدیدآور	: جامعه‌شناسی هنرهای دستی زنان ایران زمین / نویسنده معصومه محمدی سیف.
مشخصات نشر	: تهران: اندیشه احسان، ۱۳۹۷.
مشخصات ظاهری	: ۳۳۰ ص: مصور (رنگی). : ۱۴/۵×۲۱/۵ س.م.
شابک	: ۹۷۸-۶۲۲-۶۰۲۶-۲۹-۱
موضوع	: صنایع دستی -- ایران
رِضوع	: Handicraft -- Iran
موضوع	: صنایع دستی -- ایران -- همدان
موضوع	: Handicraft -- Iran -- Hamedan
رده بندی کتره	: ۱۳۹۷ ج ۲ / ۳ / ۷ / ۲۱۱
رده بندی دیسی	: ۵۰۹۵۵/۷۴۵
شماره کتابشناسی ملی	: ۵۲۳۱۳۲۸

جامعه‌شناسی هنرهای دستی زنان ایران زمین

مؤلف: معصومه محمدی سیف

تولید فنی: زهرا قربانی

نوبت چاپ: اول ۱۳۹۷ شمارگان: ۵۰۰ نسخه

طراح و گرافیک: پرویز بیانی

تمامی حقوق این اثر محفوظ است. تکثیر یا تولید مجدد آن کلاً و جزاً (چاپ، فوکپی، صوت، تصویر و انتشار الکترونیکی) بدون اجازه مکتوب ناشر ممنوع است و پیگرد قانونی دارد.

دفتر نشر: تهران، خ انقلاب، روبروی درب اصلی دانشگاه تهران، پاساژ فروزنده، ط ۲، واحد ۵۰۷

تلفن: ۰۰۲-۶۶۴۶۶۰۲- تلگرام: ۰۲۰۱۵۵۱۸۰۹۱۹۱۵۵ -- سایت: www.andishehehsan.com

فروشگاه: تهران، خ انقلاب، روبروی درب اصلی دانشگاه تهران، پاساژ فروزنده، طبقه همکف، واحد ۳۰۷

تلفن: ۰۰۱-۶۶۴۶۶۰۰۱- کانال تلگرام: @sociologybookstore

پیشگفتار

هنرهای دستی در هر منطقه‌ای، مهم‌ترین و مشخص‌ترین سنبل فرهنگی است. میراثی ماندگار که نسل به نسل حفظ شده است و با گذر زمان، نه تنها زیبایی خود را از دست نداده است، که هر نسلی از جذابیت و زیبایی آن لذت برده است. دستان مرمند در جای‌جای ایران به خلق آثاری ارزشمند مشغول هستند که در ذره‌ذره‌ی آن‌ها، عشق به هنر موج می‌زند. گویی این قلب است که خلق می‌کند و می‌آفریند. جلوس تماشایی را به چشمان رهگذران هدیه می‌دهد. چشمانی که غرق در دنیای زیبای رنگ‌ها و نقش‌ها می‌شوند و به زیبایی هرچه تمام‌تر، مشاهده می‌شوند که "هر آنچه از دل برآید، لاجرم بر دل نشیند".

کشور ایران، شهرهای کوچک و بزرگ و با فرهنگ و هنرهای زیبا در دل خود جای داده است که هر قوم و هنرمندی با ویژگی‌های خاص خود را دارد. به راستی که هنرهای دستی زنان ایران، تجلی فرهنگ، هنر و هویت ملی است و این‌گونه دست‌سازهای پرنقش‌ونگار که زاینده‌ی ذهن یک ایرانی اصیل است، گویای فرهنگ و تاریخ یک قوم با ملتی است که طرح‌ها و نقش‌ها، طعم‌ها و عطرها، رنگ‌ها و سایه‌سای پنهان در آن، دانشی را به مخاطب منتقل می‌کنند که بی‌شک ده‌ها جمله و سده‌ها کلام نمی‌تواند چنین روشن، از هویت و فرهنگ و نگاه یک قوم بگوید.

هنر به هر جایی که رسیده خودش را در نقشی نمایان نه در بر به دستان هنرمندی سپرده است، در جایی با تاروپودی از نخ درآمیخته، در نقطه‌ای دیگر، خودش را با سنگ‌های زینتی آراسته، در جایی، نقش و نگاری از رنگ را پدید آورده و در نقطه‌ای دیگر، از جنس چوب، حرفی از یک زندگی زده است. حال هنرهای دستی که نشان هویت یک جامعه است، چرا باید در فرایند گذار،

دستخوش بی‌مه‌ری و فراموشی واقع گردد. آنچه به‌عنوان پدیده‌ای هنری، روایتگر فرهنگ، سلیقه و بینش اجتماعی هر منطقه است، امروزه، به دلیل کم‌توجهی و بی‌مه‌ری، هم‌چنین، با رواج جاذبه‌های مدرنیستی به‌ویژه جلوه‌های کاذب و مدگرایی، رنگ، شکل، طرح و بافت اصلی آن کم‌رنگ شده است. هرروز از علاقه‌مندان به هنرهای دستی سنتی در میان مردم کاسته شده و صنایع غربی امروزه جایگزین آن‌ها گشته است. از این‌رو، شناخت و توجه به امر هنرهای دستی زنان ایران‌زمین، یکی از موضوعات مهم و ارزشمند در جامعه هست که توجه به این امر مهم و انتقال آن به آیندگان، به‌عنوان میراثی فرهنگی، وظیفه‌ی هر ایرانی هست. چاره، هنرهای دستی اگر به‌عنوان فرهنگی غنی و ارزشمند مورد توجه قرار گیرند، جای خود را به‌طور کامل به تولیدات صنعتی جدید با رواج بی‌حد و حصر خرید و فروش و پدیده‌ی مدگرایی با جاذبه‌ی فراوان خود، همچنان بر تعداد علاقه‌مندان به مدهای غربی و صنعت بیگانه خواهد افزود. به اعتقاد نگارنده، تکیه بر غنای زیست‌محیطی خویش و پاسداری از آن و شناخت ارزش‌های هویت قومی و ملی اقوام ایرانی به جزو سرمایه‌های فرهنگی کشور محسوب می‌شوند، بسیار مهم و درخور توجه است.

در واقع، صنایع دستی را می‌توان نمادی از زنانی و فرهنگ هر جامعه در گذر زمان دانست که به‌رغم کم‌توجهی‌های زیاد، همچنان با کیفیت تولید می‌شود، اما در یک فضای بسته و در بی‌مه‌ری تمام.

از آنجایی که هنرهای دستی در طول تاریخ و در بین اقوام و نسل‌های مختلف، اهمیت ویژه‌ای داشته است و همواره نماد فرهنگی یک کشور محسوب می‌شود، و یکی از وجوه تمایز فرهنگ هر منطقه از دیگری نیز به شمار می‌رود، نگارنده درصدد کشف، شناسایی، و توصیف زیبایی‌ها و پیچیدگی‌ها در هنرهای دستی خطه‌ی ایران برآمده و به توصیف انواع هنرهای دستی و ویژگی‌های خاص آن در هر منطقه پرداخته است. روش این پژوهش، توصیفی و تشریحی بوده و نوع روش پژوهش نیز توصیفی - تحلیلی هست که از

روش‌های اسنادی و میدانی (مشاهده) بهره می‌جوید. ابزار اندازه‌گیری و گردآوری اطلاعات در انجام این پژوهش، مصاحبه، کتابخانه‌ای و آرشیوی، مشاهده، فیش‌برداری، بانک‌های اطلاعاتی و شبکه‌های کامپیوتری و هم‌چنین از نظر هدف نیز کاربردی هست.

لازم به ذکر است که با همهی اهتمام و دقتی که در تهیه و چاپ این مجموعه انجام شده است، احتمالاً اشکالات و کوتاهی‌هایی در آن مشاهده می‌گردد که قبلاً از انبیا، نیکوگامی و خوانندگان عزیز در این زمینه عذرخواهی می‌شود.

در پایان خداوند را بر این نعمت، سپاس گفته و امیدواریم که اولاً این کتاب به عزیزان که اثر ماندگار مورداستفاده‌ی همهی طالبان به‌ویژه اساتید محترم دانشگاه‌ها و دانشجویان و جوانان این مرزوبوم قرار گیرد و ثانیاً توفیق ادامه‌ی این گونه تلاش‌های علمی و فرهنگی درزمینه‌ی هنرهای سنتی مردمان این مرزوبوم به دیگر پیشگامان و فرهنگ‌دوستان عطا گردد.

امید است حاصل این مجموعه راه‌آورد مناسبی در استیلای هویت ملی و فرهنگ سنتی در جامعه‌ی ایران به‌دو باشد.

و من الله توفیق

معصومه محمدی سیف

فهرست

۷	پیشگفتار.....
۲۵	فصل اول: کلیات پژوهش.....
۲۵	مقدمه و بیان مسئله.....
۲۹	هدف اصلی.....
۳۰	هدف کاربردی.....
۳۰	اهمیت صنایع دستی.....
۳۳	زنان و نقش خورشید در هنرهای دستی ایران زمین.....
۴۳	فصل دوم: هنرهای دستی زنان همدان.....
۴۳	مقدمه.....
۴۴	قالی بافی.....
۴۶	گلیم بافی.....
۴۶	جاجیم بافی.....
۴۸	نقاشی روی سفال و سرامیک.....
۴۹	صنایع دستی چوبی.....
۴۹	صنایع دستی تلفیقی.....
۵۰	سوزن دوزی سنتی.....
۵۰	مروار بافی.....
۵۱	چرم دوزی.....
۵۲	پوستین دوزی.....
۵۳	گیوه بافی و گیوه دوزی.....

فصل سوم: هنرهای دستی زنان کردستان ۵۵

مقدمه ۵۵

فرش‌های ایللیاتی و روستایی ۵۶

گلیم‌بافی ۵۷

موج بافی یا رختخواب پیچ ۵۸

مدما ۵۹

نماز یا سجاده ۶۰

بارجه بافی ۶۱

شال نخی ۶۱

فرنجی و رچی (کوتک کپنک) ۶۲

کله بال (کوله بر) ۶۴

کلاودوزی (پیچ و کلاش) ۶۴

شلیته و جلیقه‌ی سندنجر ۶۵

کلاکه ۶۷

کلاوقس ۶۷

گیوه (کلاش بافی) ۶۸

فصل چهارم: هنرهای دستی سیستان و بلوچستان ۷۱

مقدمه ۷۱

قالی بافی ۷۲

گلیم بافی ۷۳

پشتی بافی ۷۳

چلیک بافی ۷۴

سفال سازی ۷۴

سفره ۷۵

خورجین ۷۵

حصیر بافی (خولک بافی) ۷۵

۷۷	پوشاک محلی.....
۷۸	توبره.....
۷۸	چادر بافی (پلاس بافی).....
۷۹	رودوزی.....
۷۹	پولک‌دوزی.....
۸۰	شمسه‌دوزی.....
۸۲	آینه‌دوزی.....
۸۳	سکه دوزی بلوچ.....
۸۵	خومک‌دوزی (خامه‌دوزی سیستان).....
۸۶	سرفه‌دوری.....
۸۶	چپ خیه.....
۸۷	سوزن‌دوزی (بلنج دوزی).....
۸۹	کلام آخر.....
۹۱	فصل پنجم: هنرهای دستر کرم‌شاهی .....
۹۱	مقدمه.....
۹۲	قالی بافی.....
۹۳	جاجیم بافی.....
۹۴	گلیم بافی.....
۹۵	موج بافی.....
۹۶	نمدمالی.....
۹۷	چیخ بافی (چیغ بافی).....
۹۷	مرس بافی.....
۹۸	پرده بافی.....
۹۸	ارغوان بافی (سبد بافی).....
۹۹	لباس محلی (کرم‌شاهی).....
۱۰۰	کراس (بیراهن بانوان کرد).....

۱۰۲	گیوه‌کشی
۱۰۵	فصل ششم: صنایع دستی اصفهان، فیروزه‌ای درخشان
۱۰۵	مقدمه
۱۰۷	انواع صنایع دستی و مواد اولیه آن
۱۰۷	۱- نلزی
۱۰۷	۲- مهرزی
۱۰۸	میناکاری، امیناگری
۱۱۰	طلا ریزی (طاساری)
۱۱۱	برنج‌کاری
۱۱۱	۲- پارچه‌ای
۱۱۲	قالی اصفهان
۱۱۳	قلمکاری
۱۱۳	ملیله‌دوزی
۱۱۴	گیوه‌دوزی
۱۱۴	گلاتون دوزی
۱۱۵	۳- چوبی
۱۱۵	خاتم‌کاری (حکاکی)
۱۱۵	منبت‌کاری
۱۱۶	معرق
۱۱۶	۴- چرمی
۱۱۶	۵- سایر هنرها
۱۱۶	مینیاتور
۱۱۷	فیروزه کوبی
۱۱۸	تذهیب
۱۱۹	تشعیر
۱۱۹	صنایع دستی منسوخ

۱۲۱	فصل هفتم: پوشاک محلی و هنرهای دستی زنان سمنان.....
۱۲۱	مقدمه.....
۱۲۲	سرپوش‌ها.....
۱۲۲	یاشار (چارقد).....
۱۲۳	لاکی.....
۱۲۳	سربند (دستمال سر).....
۱۲۳	روسری (شال، مکنه).....
۱۲۴	چار.....
۱۲۴	تپوش‌ها.....
۱۲۴	مرگه.....
۱۲۵	شوی.....
۱۲۵	کترین شوی.....
۱۲۵	پیراهن.....
۱۲۶	کراس یا (بلوز).....
۱۲۶	آر خاکی.....
۱۲۶	شیلوار یا (دامن).....
۱۲۷	فراخ شوال سرپاره‌دار.....
۱۲۷	شلیته.....
۱۲۸	پاپوش‌ها.....
۱۲۸	انواع زیورآلات و آرایش مو.....
۱۲۹	هنرهای دستی و ترسیمی در سمنان.....
۱۲۹	دستیاف‌ها.....
۱۳۰	قالی بافی.....
۱۳۱	گلیم بافی.....
۱۳۲	چارو بافی.....
۱۳۲	نمدمالی.....
۱۳۲	سوزن دوزی.....

- ۱۳۳.....سیاک‌دوزی
- ۱۳۴.....شماره‌دوزی
- ۱۳۵.....رودوزی
- ۱۳۶.....کلام آخر

فصل هشتم: هنرهای دستی قوم لک..... ۱۳۹

- ۱۳۹.....مقدمه
- ۱۳۹.....رهنگ پوشاک در بین لک‌ها
- ۱۴۱.....صنایع دستی لک: نماد ذوق و هنر
- ۱۴۱.....گلیم‌بافی
- ۱۴۲.....سیاه‌چادر، هدزاد، سوج عزادار لک
- ۱۴۳.....چیت بافی
- ۱۴۳.....ماشته، دست‌بافته‌ای رتاروند
- ۱۴۴.....گیوه‌دوزی، هنر دست‌زنان لک

فصل نهم: پوشاک و هنرهای دستی زنان خوزستان..... ۱۴۵

- ۱۴۵.....مقدمه
- ۱۴۶.....پوشاک زنان خوزستان
- ۱۴۷.....بخش اول: پوشاک عرب‌ها
- ۱۴۷.....دولاق
- ۱۴۷.....نسیله
- ۱۴۷.....کُفیه
- ۱۴۸.....جَنَاب
- ۱۴۸.....عرقچین
- ۱۴۸.....بوشیه
- ۱۴۸.....بخنگ
- ۱۴۸.....مقنعه
- ۱۴۹.....عُصَابَه یا جِرغَدیه

۱۵۰	عبایه یا عبا (چادر عربی)
۱۵۰	مزویه
۱۵۰	بِشیت
۱۵۰	آتک
۱۵۱	نُفوف، نُوب، دُراعِه
۱۵۱	الباس
۱۵۱	تنبان
۱۵۱	ارس
۱۵۲	عفش
۱۵۲	بخش دوه پوشاک دستی زنان لر (بختیاری) خوزستان
۱۵۲	لچک
۱۵۳	می‌نا
۱۵۳	تیگ بند
۱۵۳	پیراهن
۱۵۴	زیر پیراهن
۱۵۴	جلیقه
۱۵۴	تنبان قری
۱۵۴	پاپوش
۱۵۵	بخش سوم: پوشاک ساحل نشینان خوزستان (پوشاک - قری)
۱۵۵	کلاهک بانوان بندری
۱۵۵	برقع
۱۵۶	روسری زنان بندری
۱۵۶	پیراهن زنان بندری
۱۵۶	شلوار زنان بندری
۱۵۷	کفش زنان بندری
۱۵۷	بخش چهارم: زیورآلات زنان لر و زنان عرب خوزستان
۱۵۹	بخش پنجم: صنایع دستی خوزستان

۱۶۰	قالی بافی
۱۶۰	گلیم بافی
۱۶۱	بوریا بافی
۱۶۱	موج بافی
۱۶۱	پارچه‌های کتان
۱۶۲	حصه ریافی
۱۶۳	پیناکاری
۱۶۳	سرامیک و سفال
۱۶۳	صنایع دستی از دست خرما
۱۶۳	بی‌دری
۱۶۴	پری
۱۶۴	تک
۱۶۵	سربونی

فصل دهم: پوشاک و صنایع دستی در لرستان ۱۶۷

۱۶۷	مقدمه
۱۶۸	پوشاک محلی زنان لرستان
۱۶۹	شال
۱۶۹	ستره
۱۶۹	کلاه نمودی
۱۶۹	کهنک یا فرجی
۱۷۰	آر خالق
۱۷۰	پیراهن
۱۷۱	کلنجه
۱۷۱	تره و مَجل‌وئی
۱۷۱	گیوه و آئزیه
۱۷۲	هنرهای دستی در لرستان

۱۷۲	..... گلیم بافی
۱۷۲	..... قالی بافی
۱۷۳	..... جاجیم بافی
۱۷۳	..... کپنک یا فرجی
۱۷۳	..... چوغا بافی (چوقا بافی)
۱۷۶	..... سُخمه
۱۷۶	..... ورشو سازی
۱۷۶	..... دت بافی
۱۷۷	..... ماسته
۱۷۸	..... بختنراب داز
۱۷۸	..... مسی
۱۷۹	..... قلم زنی روت و روسو
۱۸۰	..... سراجی (چرم سازی)
۱۸۰	..... مو تابی
۱۸۱	..... گیوه دوزی و جوراب بافی
۱۸۲	..... اُزیه / آجیده
۱۸۳	..... دست بافته های بومی

فصل یازدهم: هنرهای دستی زنان ترکمن ۱۸۷

۱۸۷	..... ترکمن را بهتر بشناسیم
۱۹۰	..... مقدمه
۱۹۱	..... قالی بافی و قارچین های ترکمن
۱۹۵	..... قارچین (بستی)
۱۹۵	..... کچه
۱۹۵	..... پالاس (پلاس)
۱۹۵	..... خورچین (توبره)
۱۹۶	..... کوشمه

۱۹۷	..... گلیم
۱۹۷	..... نمازلیق (سجاده)
۱۹۸	..... ترکمن‌دوزی (دوخت‌های ترکمنی)
۱۹۹	..... کشته (سوزن‌دوزی)
۱۹۹	..... ایشمه
۱۹۹	..... چرتسو (چادرشب)
۲۰۰	..... اربع چوبی
۲۰۰	..... دم آخر

فصل دوازدهم: سرهای دستی زنان قزوین ۲۰۳

۲۰۳	..... مقدمه
۲۰۵	..... شلیته
۲۰۶	..... یل، نیم‌تنه
۲۰۶	..... شلوارهای مشکی
۲۰۶	..... پاپوش
۲۰۷	..... هنرهای دستی
۲۰۷	..... خوشنویسی
۲۰۷	..... نقاشی و تذهیب
۲۰۷	..... نقاشی پشت شیشه
۲۰۸	..... بافندگی
۲۰۸	..... نم‌دوزی
۲۰۸	..... ملیله‌دوزی
۲۰۹	..... گلابتون‌دوزی
۲۰۹	..... پن‌بافی (نوار بافی)
۲۰۹	..... فرش‌بافی
۲۱۰	..... گلیم‌بافی
۲۱۱	..... جاجیم‌بافی

۲۱۱	..... موج باقی
۲۱۱	..... گیوه‌دوزی (گیوه‌کشی)
۲۱۲	..... آینه‌سازی
۲۱۲	..... قفل‌سازی
۲۱۳	..... سفال‌گری
۲۱۳	..... منبت‌کاری

فصل پنجم: پوشاک سنتی و هنرهای دستی زنان کرد خراسان ۲۱۵

۲۱۵	..... مقدمه
۲۱۶	..... بخش اول: پوشاک محلی
۲۱۶	..... پوشاک سر
۲۱۷	..... پیراهن
۲۱۸	..... کراس
۲۱۸	..... مچ‌بند
۲۱۹	..... جلیزقه
۲۱۹	..... پاچه‌کراس
۲۱۹	..... جوراب
۲۲۰	..... کفش زنانه
۲۲۰	..... بخش دوم: زیورآلات زنان
۲۲۰	..... تاس کلاه
۲۲۱	..... سینه‌ریز
۲۲۱	..... ساجلی
۲۲۱	..... بخش سوم: هنرهای دستی زنان خراسان
۲۲۱	..... نساجی سنتی
۲۲۱	..... قالیبافی
۲۲۳	..... گلیم‌باقی
۲۲۳	..... بُرک باقی

۲۲۲..... جوراب‌بافی

۲۲۳..... ابریشم‌دوزی

۲۲۳..... سوزن‌دوزی

۲۲۳..... منجوق‌دوزی

۲۲۳..... سکه‌دوزی

۲۲۴..... قیطان‌دوزی

۲۲۴..... ایر صنایع دستی خراسان

۲۲۴..... کلام آخر

فصل چهارم: هنرهای دستی زنان قم..... ۲۲۷

۲۲۷..... مقدمه

۲۲۸..... چادردوزی

۲۲۸..... چادر راسته

۲۲۸..... چادر عربی

۲۲۸..... چادر نماز

۲۲۹..... چادر مشکی

۲۲۹..... چادر عبایی

۲۲۹..... هنر قالی‌بافی

۲۳۱..... هنر مرواریدبافی

۲۳۲..... گیوه‌بافی

۲۳۳..... بافته‌های سنتی

۲۳۳..... درودگری

۲۳۴..... صنایع سنگی

۲۳۴..... منبت‌کاری

۲۳۴..... سرامیک و کاشی‌سازی

۲۳۵..... کلام آخر

فصل پنزدهم: هنرهای دستی بوشهر..... ۲۳۷

۲۳۷	.....	مقدمه
۲۳۸	.....	عبایافی
۲۴۰	.....	نمد مالی
۲۴۰	.....	سفال گیری
۲۴۱	.....	قالی بافی
۲۴۱	.....	گلیم بافی
۲۴۲	.....	گلابتون دوزی
۲۴۴	.....	حوس دوزی
۲۴۵	.....	دروسک سازی با صدف
۲۴۵	.....	زوجه باری
۲۴۵	.....	حصی بافی
۲۴۷	.....	گیوه دوزی
۲۴۷	.....	ساخت مصنوعات ستمی ساخ و برگ نخل
۲۴۸	.....	نتیجه گیری
۲۵۳	.....	منابع
۲۵۳	.....	کتابها
۲۵۶	.....	مقاله ها
۲۵۸	.....	لاتین
۲۵۹	.....	تصاویر